

124

ÄGANDE OCH INFLYTANDE I SVENSKT NÄRINGSLEV

BILAGA 6

Näringslivet och strukturomvandlingen,
1970–87

SOU 1988:38

En expertrapport från ägarutredningen

Ref

Statens offentliga utredningar

1988:38

Industridepartementet

Ägande och inflytande i svenskt näringsliv

Bilaga 6

Näringslivet och strukturomvandlingen,
1970–87

av *Ingemar Erikson*

En expertrapport från ägarutredningen

Beställningsadress:
Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 STOCKHOLM
08/739 96 30

Allmänna Förlagets bokhandel:
Informationsbokhandeln
Malmtorgsgatan 5, Stockholm

Beställare som är berättigade till remissexemplar eller friexemplar kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor
SOU-förrådet
103 33 Stockholm
Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8.10–12.00 (externt och internt)
08/763 10 05 12.00–16.00 (endast internt)

Ägarutredningens förord

Ägarutredningen erhöll sommaren 1985 regeringens uppdrag att kartlägga förändringar i det svenska näringslivets ägar- och inflytandestruktur, att analysera förändringarnas orsaker och diskutera deras effekter. Som underlag för detta arbete har utredningen låtit forskare och experter utanför utredningens sekretariat genomföra ett antal studier. Huvuddelen av dessa publiceras i föreliggande form. Rapporterna har presenterats för utredningen, men författarna svarar själva för innehållet.

Stockholm i oktober 1988

Lennart Pettersson
ordförande

Rolf Skog
sekreterare

Innehåll

1. Inledning	7
2. Förändringar i världsekonomin	9
3. Inhemska makroekonomiska förutsättningar för strukturo- vandlingen	13
4. Rationaliseringar och nedläggningar	21
5. Industrin i det "postindustriella" samhället	25
6. Industrins internationalisering	35
7. Storföretagen	39
Sammanfattning	43
Appendix 1	45
Appendix 2	53
Litteratur	55

1 Inledning

Syftet med denna rapport är att ge en bred översikt över strukturomvandlingen i näringslivet under de senaste 10-15 åren. Utvecklingen har varit dramatisk och inneburit stora omställningar. Vid mitten av 1970-talet dök den svenska industrin ned i den djupaste och långvarigaste lågkonjunkturen under efterkrigstiden. I ett slag befanns viktiga delar av den svenska industrin sakna överlevnadsmöjligheter på sikt. Industrikrisen avspeglade sig i ett strukturellt bytesbalansunderskott och ett växande statligt budgetunderskott. De samhällsekonomiska balansproblemen var gigantiska.

Industrikrisen under andra hälften av 1970-talet var ett internationellt fenomen, som hade sin upprinnelse i strukturella förändringar på världsmarknaden och i de kraftiga störningar som oljeprishöjningarna åren 1973-1974 och 1978 innebar. Över huvud taget uppenbarades de restriktioner och problem som -- vid sidan av de positiva effekterna på tillväxt och realinkomstutveckling -- ett ökat internationellt beroende medför. Ett land som Sverige, där exporten motsvarar en tredjedel av bruttonationalprodukten, kan inte avskärma sig från "störningar" utifrån. En snabb ekonomisk tillväxt förutsätter därför en god anpassningsförmåga såväl i de enskilda företagen som i samhällsekonomin.

Rapporten startar brett med en översikt över viktiga förändringar i den internationella ekonomin, dvs. exogena förändringar som de svenska företagen måste anpassa sig till och som de själva inte kan påverka. Därefter ställs siktet in på den svenska scenen. Först diskuteras de makroekonomiska förutsättningarna på hemmaplan (som också är exogena faktorer för företagen) samt hur branschstrukturen förändrats. Därefter snävas perspektivet in med en diskussion av faktorer som påverkar företagens internationalisering samt en översikt över de största exportföretagen. Rapporten avslutas med sammanfattning och slutsatser.

2 Förändringar i världsekonomin

Utvecklingen i den internationella ekonomin under de senaste 15 åren har karaktäriserats av ökad ekonomisk integration (handel, internationella investeringar och finansiella transaktioner), kraftiga störningar (oljepriser, betalningsproblem) samt växande handelspolitiska motsättningar (NIC-länder contra i-länder, Japan contra USA och EG).

Förhandlingarna inom GATT under 1960-talet ledde till att handeln med industrivaror i huvudsak befriades från tullar. Samtidigt sänktes transportkostnaderna genom rationaliseringar i transportväsendet, inte minst när det gällde transoceaniska frakter av råvaror, t.ex. olja och malm. Under 1970-talet och 1980-talet skapade informationsteknologins utveckling revolutionerande förutsättningar för att globalt integrera marknaderna för produkter, produktionsfaktorer och finansiellt kapital. Allt detta har bidragit till att knyta ihop världsekonomin och att öka beroendet mellan länder.

Trots att grundbetingelserna för handelns tillväxt i viktiga avseenden förbättrades, innebar 1970-talet ett trendbrott i världshandelns utveckling. Under perioden 1965-1973 ökade världshandeln i volym med i genomsnitt 9 % per år. Under perioden 1973-1985 var tillväxttakten blott 4 %. Vid sidan av en dämpad tillväxt i världshandeln utmärks perioden efter 1973 av kraftiga fluktuationer i tillväxttakt, priser och växelkurser. Sammanbrottet för systemet med fasta växelkurser och den första av 1970-talets oljekriser inledde en period med svåra anpassningsproblem i den internationella ekonomin.

Oljeprishöjningarna åren 1973-1974 och 1978 innebar en avsevärd omfördelning av köpkraft från industriländerna till de oljeproducerande länderna. Oljeproducenterna förmådde inte öka sin import i samma takt som exportinkomsterna. En betydande del av överskotten slussades över till u-länderna i projekt som i stor utsträckning inte var tillräckligt lönsamma för att betala räntor och amorteringar. Akuta betalningskriser i vissa länder med stora skulder, t.ex. Argentina, Brasilien och Mexico, skakade i början på 1980-talet det internationella betalningssystemet.

Industriländerna reagerade på oljekriserna genom att strama åt den inhemska ekonomin i syfte att minska bytesbalansunderskotten och dämpa inflationstakten. Detta skapade en djup depression och bidrog till att dämpa tillväxten i världshandeln. I detta läge accentuerades problemen i vissa industribranscher, framför allt i stålindustrin och varven, där en global överskottskapacitet uppstått till följd av utbyggnader i länder som Japan, Spanien, Brasilien, Sydkorea och Taiwan. Med sina moderna anläggningar blev länder som dessa övermäktiga konkurrenter till de ålderstigna verken i Europa och USA. Konkurrenten från nyindustrialiserade länder (NIC-länder) skärptes när det gällde lättare industrivaror, som t.ex. kläder, skor, leksaker och elektroniska komponenter. Trots exportframgångarna i framför allt de sydostasiatiska NIC-länderna (Hongkong, Singapore, Sydkorea och Taiwan) dominerar dock handeln med industriprodukter totalt sett fortfarande av de etablerade industriländerna i OECD.

Europas och USA:s långsamma anpassning till den växande konkurrenten från Japan och NIC-länderna har bidragit till att skärpa de handelspolitiska relationerna. Man kan konstatera att användningen av icke-tarifära handelshinder, "frivilliga exportbegränsningar" och subventioner av inhemsk produktion har ökat. De protektionistiska tendenserna har ytterligare accentuerats på grund av obalansen i handeln mellan å ena sidan Japan och å andra sidan USA och Europa under 1980-talet.

Trots vissa handelspolitiska störningar fortsätter emellertid arbetet på att underlätta en fortsatt ekonomisk integration. Exempelvis pågår förhandlingar inom GATT för att liberalisera handeln med tjänster. I EG är målet att i början på 1990-talet ha skapat en helt integrerad marknad för varor och tjänster, arbetskraft och finansiellt kapital.

1970- och 1980-talet har präglats av en liberalisering av de internationella kapitalrörelserna. De finansiella obalanserna i världsekonomin har skapat incitament att utveckla nya finansiella instrument för att fördra om sparande mellan världens länder. Kommunikationsteknologin har gjort det möjligt att blixtnsnabbt överföra information och kapital över hela världen. De finansiella tillgångar som idag omfördelas är mångdubbelt större än värdet av handeln med varor och tjänster. Detta innebär att kurserna på världshandelsvalutorna på kort sikt bestäms av

kursförväntningar och ränteskillnader mellan länder. De kraftiga variationerna i valutakurser och räntor som blivit följden har ökat osäkerheten i den internationella verksamheten. Samtidigt har emellertid marknaden utvecklat instrument för att hantera denna osäkerhet, t.ex. terminshandel med valutor, och de stora internationella företagen har utvecklat system för att minska valutaexponeringen.

För att sammanfatta denna summariska översikt över den internationella utvecklingen är det fem faktorer som i särskild hög grad synes ha påverkat betingelserna för näringslivets strukturomvandling och internationalisering:

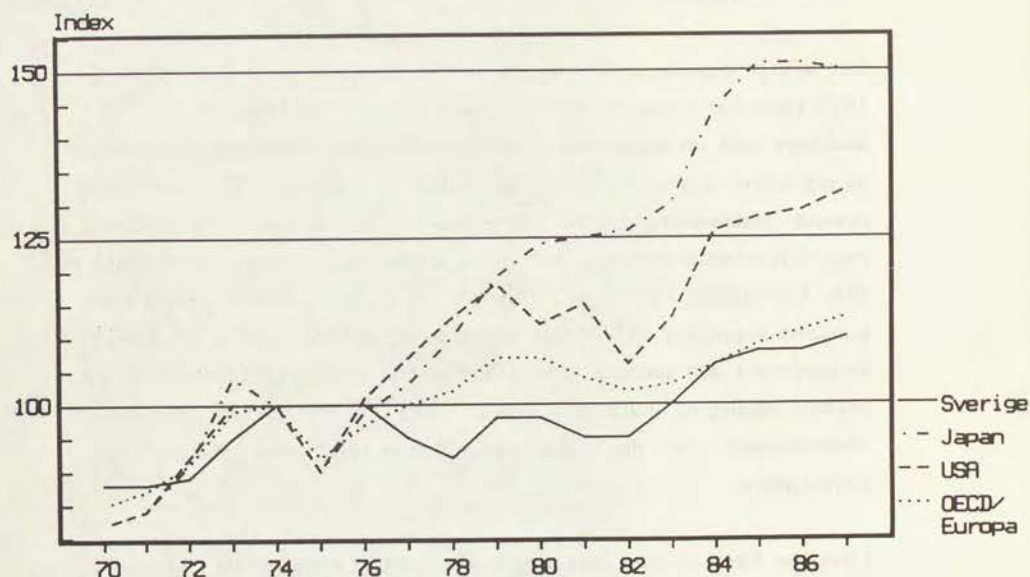
- ökade möjligheter till informationsöverföring,
- sänkta transportkostnader,
- internationalisering av kapitalmarknaderna,
- växande konkurrens från Japan och NIC-länder,
- ökad protektionism.

3 Inhemska makroekonomiska förutsättningar för strukturomvandlingen

Det överskuggande problemet i den svenska ekonomin sedan mitten av 1970-talet har varit att den inhemska efterfrågan tenderat att öka i snabbare takt än ekonomins produktionsförmåga. Problemet uppenbarade sig redan i skarven mellan 1960- och 1970-talet och möttes då av en resolut åtstramningspolitik. Jämvikten i bytesbalansen återställdes, men tillväxten avstannade för första gången sedan andra världskrigets slut. Lyckligtvis följdes de "förlorade åren" av en stark internationell konjunkturuppgång 1972-1973, vilket ledde till en överhettad exportkonjunktur i den svenska industrin. Relativt låga avtal bäddade för en kraftig ökning av industrins vinster under 1973 och 1974. Dessa s.k. "övervinster" var dock inte anmärkningsvärt höga jämfört med 1960-talets.

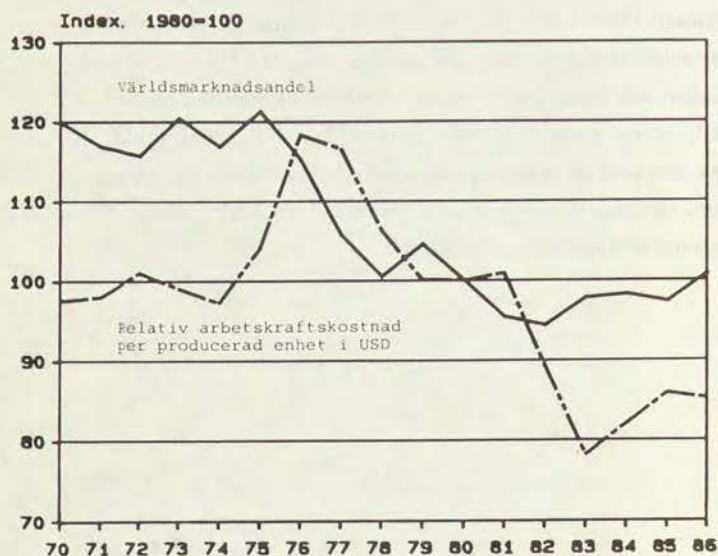
I Sverige försökte man överbrygga den djupa internationella lågkonjunktur som följde i kölvattnet på den första oljekrisen med en politik som med olika medel stimulerade inhemsk efterfrågan och produktion. "Överbrygningspolitiken" fördröjde konjunkturedgången i Sverige med ungefär ett år jämfört med de andra industriländerna, men i gengäld blev den desto längre (**diagram 1**). Den sviktande utlandsmarknaden, kraftiga lönekostnadsökningar och en lageruppbyggnad (ett led i överbrygningspolitiken) ledde till att lönsamheten i industrin försämrades drastiskt. Kostnadsökningarna och den svaga produktivitetstillväxten tvingade företagen att höja sina relativa priser på exportmarknaderna, vilket ledde till stora andelsförluster åren 1976-1978 (**diagram 2**). I detta läge blev kronans anknytning till D-marken i den s.k. "valuta-ormen" ohållbar. Kronan skrevs ned och knöts till en korg med de för Sveriges utrikeshandel viktigaste valutorna.

Diagram 1. Industriproduktionen i Sverige, USA, Japan och OECD-Europa (index 1974 = 100)

Källa: OECD, Main Economic Indicators.

Diagram 2. Sveriges andel av OECD:s varuexport till världen samt relativ arbetskraftskostnad per producerad enhet

Källa: SINDCOM.

Lönsamhetsförsämringen i mitten av 1970-talet blottade allvarliga strukturella problem i den svenska industrin: vissa branscher saknade möjligheter att överleva på sikt. I gruvor, stålindustri och varv var krisen akut och staten tvingades betala ut ansemliga belopp till företag på fallrepet för att undvika arbetslöshet i stor skala. Syftet var att vinna tid för att genomföra strukturomvandlingen "i socialt acceptabla former".

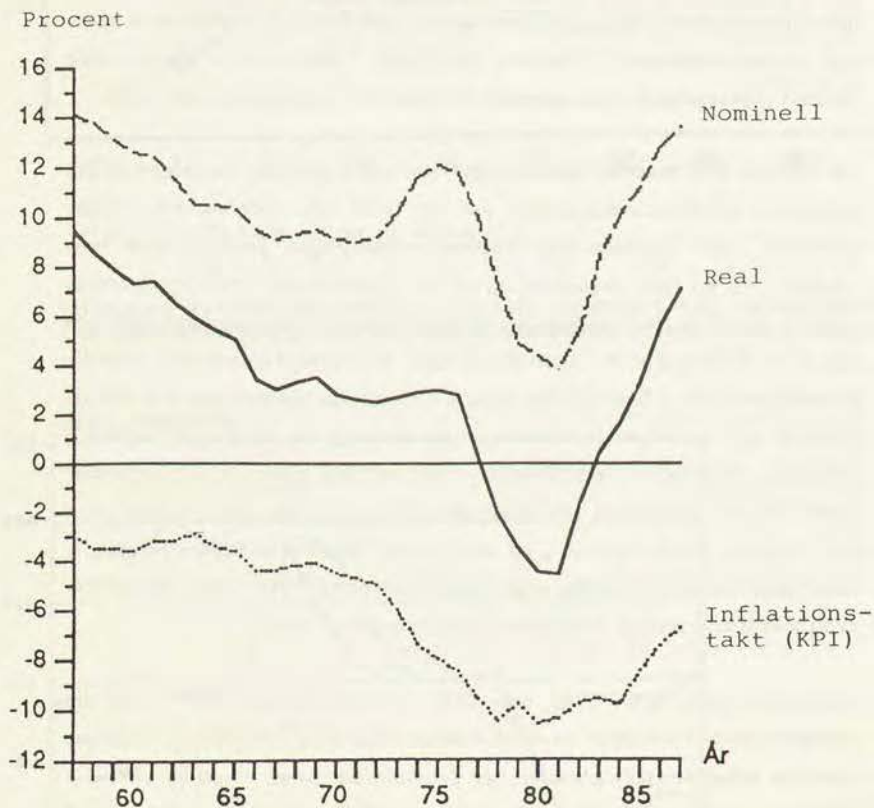
Den ekonomiska politiken var under andra hälften av 1970-talet - till skillnad från i andra industriländer (t.ex. Förbundsrepubliken Tyskland) - ackomoderande, dvs. staten stimulerade den inhemska efterfrågan för att upprätthålla sysselsättningen. Resultatet blev att Sverige fick en lägre arbetslöshet än andra industriländer, men en snabbare inflation och kostnadsutveckling. Politiken ledde vidare till ett allt större statligt budgetunderskott. Eftersom sparandet i den privata sektorn inte ökade i motsvarande mån uppstod ett växande bytesbalansunderskott.

De interna och externa balansproblemen var i grunden symptom på att industrins produktionskapacitet var för liten (vid rådande efterfrågestruktur). Den ogynnsamma kostnadsutvecklingen jämfört med omvärlden (vid en fast växelkurs) drog ner lönsamheten i den konkurrensutsatta sektorn. Följden blev en utslagning av produktionskapacitet och arbetskraftsbesparande rationaliseringar. Incitamenten att öka produktionskapaciteten i Sverige var svaga. Finansiella placeringar och fastighetsköp gav en högre (och säkrare avkastning) än arbetande kapital i industrin. Allt detta i kombination med det låga kapacitetsutnyttjandet ledde till att industrins investeringar sjönk kraftigt. Det verkade som om industrin hade fastnat i en ond cirkel: försämrad konkurrenskraft, lågt kapacitetsutnyttjande, svag produktivitetstillväxt, dålig lönsamhet, svag investeringsvilja, försämrad konkurrenskraft osv.

Devalveringarna åren 1981 och 1982 (på sammanlagt 26 %) gav de svenska exportföretagen en rejäl konkurrenskraftsförstärkning. Sveriges relativa arbetskraftskostnader per producerad enhet sänktes, räknat i enhetlig valuta, till en nivå som var 20 % lägre än i början på 1970-talet. Syftet var uttalat offensivt, nämligen att öka lönsamheten i den konkurrensutsatta sektorn för att stimulera en omfördelning av resurser till exportindustrin och den importkonkurrerande industrin.

Devalveringarna i kombination med konjunkturuppgången i industri-länderna år 1983 skapade ett kraftigt uppsving i industriproduktionen. Den negativa trenden i marknadsandelarnas utveckling bröts. Lönsamheten förbättrades och hade år 1987 nått samma nivå som på 1960-talet (**diagram 3**). Uppgången i marknadsandelarna blev dock tillfällig och inte alls proportionell mot minskningen av de relativa arbetskraftskostnaderna per producerad enhet. En viktig orsak till detta var den fortsatt ogynnsamma kostnadsutvecklingen i Sverige jämfört med omvärlden. Anpassningen av kostnadsutvecklingen till de viktigaste konkurrenterna kvarstår alltså som ett allvarligt problem.

Diagram 3. Räntabilitet efter skatt på eget kapital i industrin 1957-1987 (glidande femårsmedeltal)

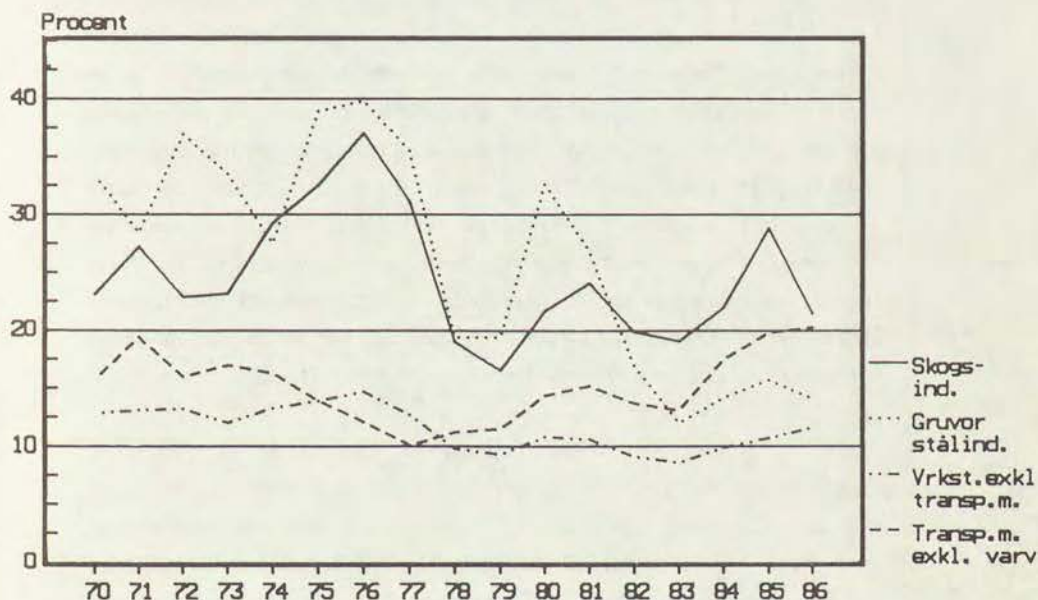

Anm.: Räntabiliteten 1957-1966 har uppskattats med utgångspunkt från nettomarginal och antaganden om bl.a. soliditetens utveckling. Real räntabilitet har approximerats som nominell räntabilitet minus procentuell förändring i konsumentprisindex.

Källa: Industri och industripolitik 1988.

Uppgången i industriproduktionen, höjningen av kapacitetsutnyttjandet och den förbättrade lönsamheten stärkte företagens investeringsvilja. Bruttoinvesteringarna i industrin ökade med 60 % mellan 1982 och 1987. Investeringskvoten, dvs. investeringarnas andel av förädlingsvärdet, är dock fortfarande lägre än under första hälften av 1970-talet. Detta beror framför allt på att investeringsaktiviteten i basindustrierna inte varit lika stark under 1980-talet. I verkstadsindustrin har dock investeringskvoten nu nått upp till samma nivå som under första hälften av 1970-talet, vilket i stor utsträckning beror på den starka investeringsuppgången i bilindustrin (diagram 4).

Diagram 4. Bruttoinvesteringar i maskiner och anläggningar i relation till förädlingsvärdet.

Källa: Nationalräkenskaperna.

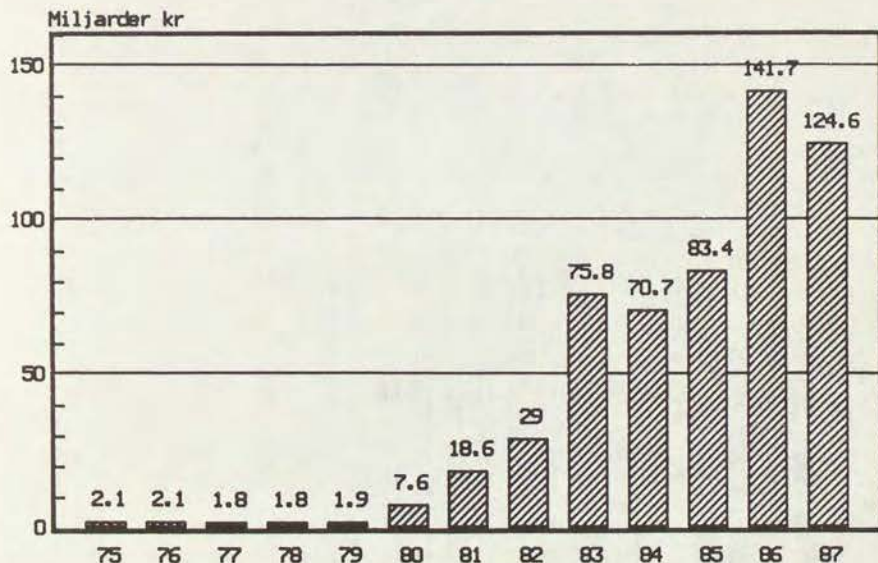
Vid sidan av materiella investeringar har också företagens kostnader för forskning och utveckling (FoU) ökat under 1980-talet. Dessutom har företagen ökat sina satsningar på marknadsinvesteringar (t.ex. investeringar i försäljningsbolag utomlands). För sådana immateriella investeringar finns dock ännu ej någon heltäckande statistik.

För företagen utgör dessutom köp av aktier i inhemska och utländska företag ett investeringsalternativ. Från samhällsekonomisk synpunkt innebär dock köpen av aktier i svenska företag enbart en inkomstomfördelning, eftersom samhällets produktionsförmåga inte ökar. Däremot påverkar förvärv av aktier i utländska företag realinkomsten i samhället i och med att de motsvaras av en real fordran på utlandet.

Liksom i den internationella ekonomin har de inhemska kapitalmarknaderna utvecklats under 1980-talet, vilket har bidragit till att finansrörelsen fått en växande betydelse för lönsamheten i industrin. Staten kunde inte i längden finansiera sitt växande budgetunderskott på en reglerad kreditmarknad. Så småningom nåddes gränsen för hur mycket statsobligationer banker och försäkringsbolag kunde förmås absorbera med kreditpolitiska medel. Staten måste alltså till slut söka en marknadsmässig finansiering av sitt budgetunderskott. Kreditmarknaden avreglerades och ett stort antal nya instrument utvecklades för företagens, kommunernas och statens upplåning. Staten kunde med hjälp av riksobligationer, statsskuldväxlar etc. suga upp en del av den likviditet som skapades i näringslivet när lönsamheten förbättrades.

Under 1970-talet existerade knappast en fungerande aktiemarknad. Omsättningen var liten och börsvärdet låg i stort sett stilla. 1980-talet innebar en pånyttfödelse. Omsättningen steg och nådde år 1986 en topp med drygt 140 miljarder kronor, jämfört med blygsamma 2 miljarder per år under senare hälften av 1970-talet (*diagram 5*). Samtidigt sköt börskurserna i höjden och nådde i oktober 1987 ett genomsnittsvärde som var nio gånger högre än 1979 års (Affärsvärldens aktieindex). Vidare fördubblades under 1980-talet antalet börsnoterade företag.

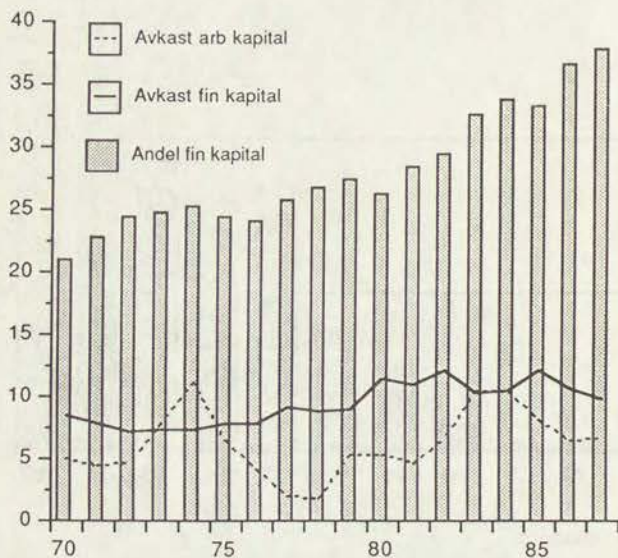
Diagram 5. Omsättningen på Stockholms fondbörs

Källa: Stockholms fondbörs.

Utvecklingen på kreditmarknaden och aktiemarknaden har underlättat omfördelningen av sparande mellan företag och därmed främjat struktumvandlingen. Samtidigt har de finansiella placeringarnas betydelse för industrins lönsamhet ökat och de stora industriföretagen har byggt upp finansavdelningar för att placera överskottslikviditet på ett professionellt sätt. Bortsett från åren 1983 och 1984 har avkastningen på finanskapital varit högre än på arbetande kapital i industrin (diagram 6). År 1986 beräknas finansiella tillgångar har svarat för drygt halva avkastningen på sysselsatt kapital i industriföretagen.

Diagram 6. Avkastning på arbetande och finansiellt kapital i industriföretagen

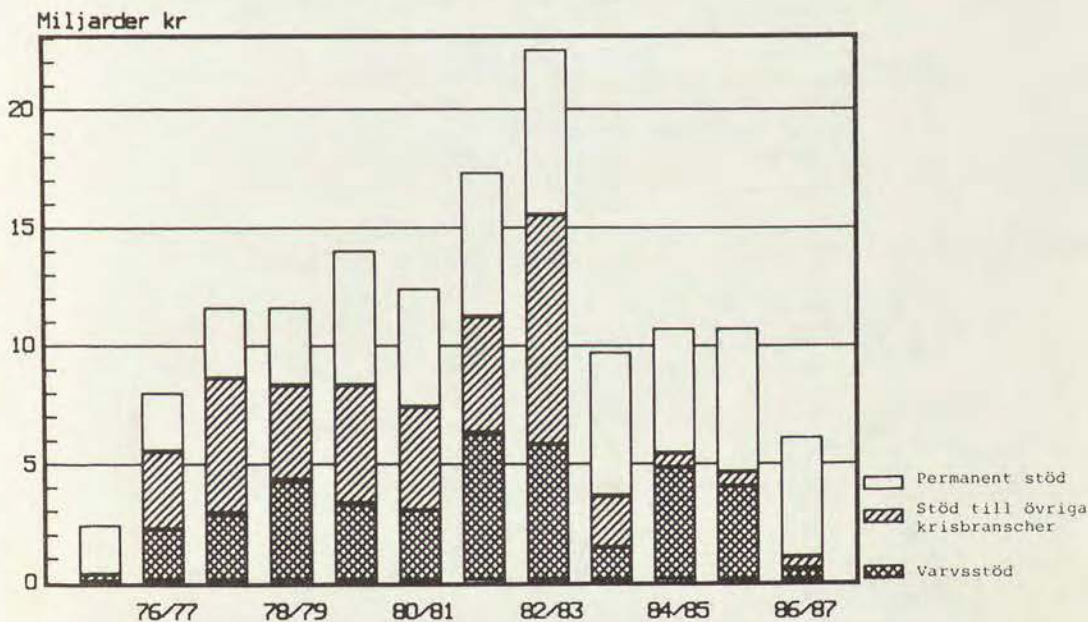

Källa: Finansstatistiken för företag

4 Rationaliseringar och nedläggningar

Kostnadskrisen under 1970-talet skapade ett rationaliseringstryck som ledde till nedläggningar samt rationaliseringar som syftade till att skära ner utnyttjandet av arbetskraft (den svenska industrin ligger idag i täten när det gäller användningen av industrirobotar). Arbetslösheten i industrin hölls nere med hjälp av arbetsmarknadspolitiska åtgärder och omställningsstöd. Under 1980-talet skapades bättre förutläggningar för strukturomvandlingen genom att lönsamheten ökade och staten kunde successivt avveckla stödet till krisbranscherna (diagram 7). Struktur-rationaliseringen gick särskilt hårt fram i gruvorna, stålindustrin, tekoindustrin och varven.

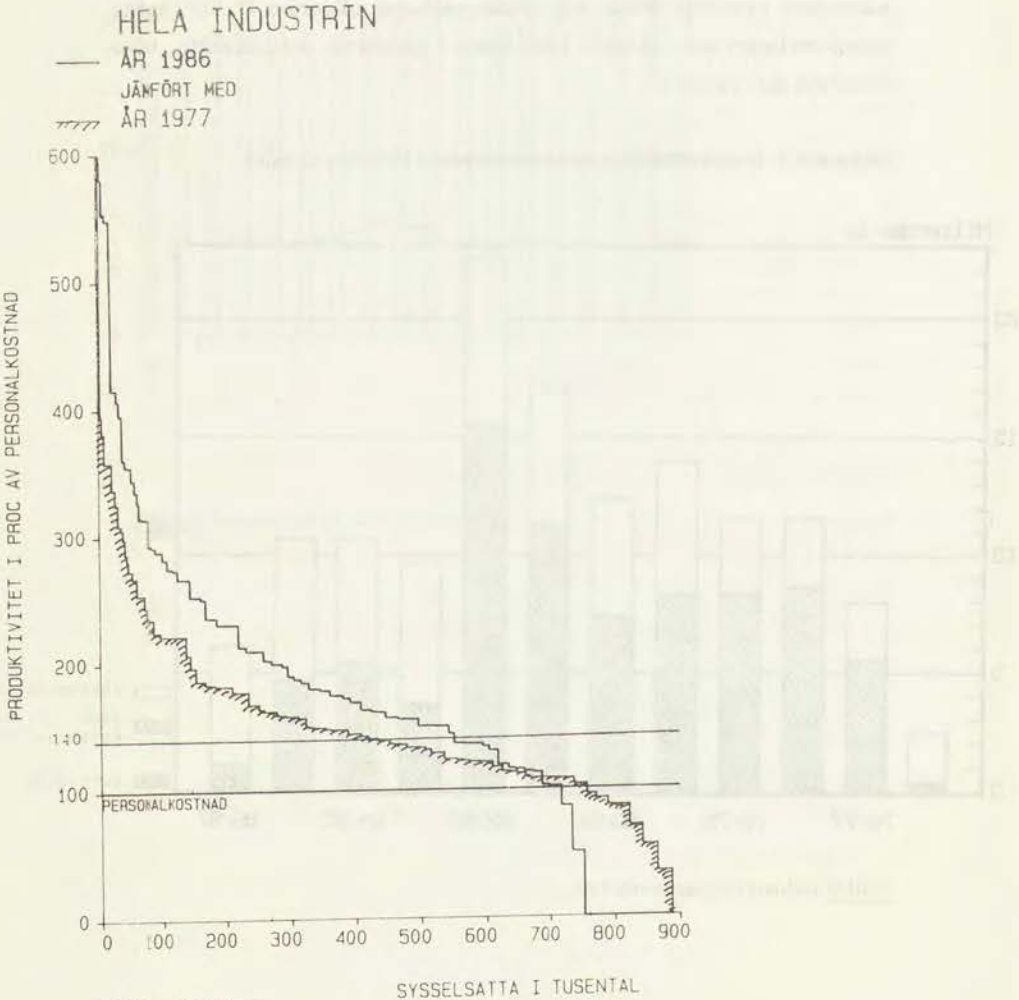
Diagram 7. Industristödets nettokostnader (1987 års priser)

Källa: Industridepartementet.

Industrin har idag en mycket hälsosammare struktur än för tio år sedan. Detta avspeglas i **diagram 8**, som visar produktiviteten (förädlingsvärde per sysselsatt) vid varje arbetsställe i industrin (med minst 5 sysselsatta), i relation till industrins genomsnittliga arbetskraftskostnad åren 1977 och 1986. Arbetsställena har sorterats i fallande skala från vänster till höger efter den sålunda normerade produktiviteten. Längs den horisontella axeln har sysselsättningen summerats.

Diagram 8. Normerad produktivitet

Källa: Sinddata.

Om den normerade produktiviteten uppgår till 100 % räcker de löpande intäkterna precis till för att betala arbetskraften¹. Arbetsställen med en normerad produktivitet som är lägre än 100 % kan betraktas som akut nedläggningshotade. Förutom att betala lönerna måste förädlingsvärdet också räcka till för att betala avskrivningar, räntor, kostnader för central administration samt vinst. För att täcka dessa kostnader måste den normerade produktiviteten i genomsnitt uppgå till 140 %. Arbetsställen som inte klarar detta kan betraktas som nedläggningshotade på lång sikt.

Lönsamheten i industrin var mycket låg år 1977. Omkring 15 % av arbetsstyrkan var sysselsatt vid arbetsställen där förädlingsvärdet var lägre än arbetskraftskostnaderna. Samtidigt arbetade lika många på arbetsplatser med ett förädlingsvärde som var dubbelt så stort som personalkostnaderna. År 1986 hade lönsamheten förbättrats överlag (hela kurvan har förskjutits uppåt). Andelen sysselsatta vid arbetsställen där förädlingsvärdet var lägre än personalkostnaderna hade sjunkit till ca 7 %. Omkring 35 % av arbetsstyrkan återfanns vid arbetsställen med ett förädlingsvärde som var dubbelt så högt som lönekostnaderna. Om man utgår ifrån att förädlingsvärdet skall uppgå till minst 140 % av arbetskraftskostnaderna för att ett arbetsställe ska kunna förränta sina investeringar - och därmed ha förutsättning att leva vidare på sikt - föll 25 % av sysselsättningen under denna gräns år 1986. Tio år tidigare var andelen 50 %!

¹Eftersom man inte kan konstatera något systematiskt samband mellan ett arbetsställes produktivitet och lönenivå, kan man i diagrammet approximera lönekostnadskurvan med den genomsnittliga lönenivån i industrin (en horisontell linje). Arbetsställen med hög produktivitet har alltså i regel samma lönekostnad per anställd som anläggningar med låg produktivitet, något som har varit karaktäristiskt för den svenska industrin åtminstone sedan slutet av 1960-talet.

Om man jämför de båda kurvornas form i trakten av en normerad produktivitet på 120 % - där arbetsstället nätt och jämt täcker sina rörliga kostnader - finner man att 1977 års kurva är flackare än 1986 års. Detta innebär att långt flera hotades av nedläggning på kort sikt vid marginella lönekostnadsökningar år 1977 än 1986. Man kan säga att industrin blivit robustare i den meningen att den idag tål större påfrestningar i form av lönekostnadshöjningar än år 1977.

Längst till höger i diagrammet kan man avläsa att 130 000 industrijobb försvann genom nedläggningar (vid arbetsställen med minst 5 sysselsatta) mellan 1986 och 1977. En undersökning av statens industriverk (Industriell förnyelse, 1987, s. 95-100) visar att nytillkommande arbetsställen endast marginellt bidragit till att förbättra industrins produktivitet och lönsamhetsstruktur. Förändringar i befintliga arbetsställen och nedläggningar har alltså varit viktigare. Enligt samma studie har sysselsättningen vid nytillkomna arbetsställen under åren 1971-1984 inte räckt till för att uppväga minskningen av sysselsättningen på grund av nedläggningar.

5 Industrin i det "postindustriella" samhället

Sverige har - att döma av produktionens och sysselsättningens fördelning mellan olika näringar - för länge sedan stigit över tröskeln till det "postindustriella samhället". Redan 1970 svarade varuproduktionen (jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvor, tillverkningsindustri, energiproduktion och byggnadsindustri) för mindre än 50 % av den samlade (statistiskt registrerade) produktionen i samhället (tabell 1). År 1986 var andelen 40 %. Nedgången har varit än mer markant i termer av resursutnyttjande (antal arbetade timmar). Varuproduktionens andel av sysselsättningen minskade sålunda mellan 1970 och 1986 från 47 % till 35 %. Nedgången har varit störst i råvarusektorn (jordbruk, skogsbruk, fiske och gruvor). Det är alltså tjänstenäringarna som har svarat för ökningen av sysselsättningen under de senaste 10-15 åren.

Tabell 1. Olika näringars andel av bruttonationalprodukten och sysselsättningen 1960, 1970, 1980 och 1986

	Andel i procent av BNP				Andel i procent av antalet arbetade timmar			
	1960	1970	1980	1986	1960	1970	1980	1986
Jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvor	10	6	4	4	15	8	6	5
Tillverkningsindustri, energiproduktion	33	31	27	28	31	29	25	23
Byggnadsindustri	9	9	8	8	9	10	8	7
Tjänster	48	54	61	60	44	53	61	64
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100
Näringslivets tjänster	36	37	36	36	na	34	34	35
Offentliga tjänster	11	17	25	24	na	18	27	29

Källa: Nationalräkenskaperna.

Att industrins andel av bruttonationalprodukten minskat över tiden är inte unikt för Sverige. Även i andra länder med jämförbar inkomstnivå har varuproduktionens andel av ekonomin sjunkit. Det unika med Sverige är att tjänsteproduktionens tillväxt främst skett inom den offentliga sektorn. Den privata tjänstesektorn svarar idag för i stort sett samma andel av BNP och sysselsättning som 1970.

Industrin har i ett avseende en större samhällsekonomisk betydelse än dess andel av BNP visar. Industriprodukter är nämligen i betydligt större utsträckning än tjänster föremål för internationell handel. Närmare hälften av industrins produktion avsätts idag utomlands. Omkring 45 % av den inhemska användningen av industriprodukter importeras. De mest konkurrensutsatta tjänstenäringarna - samfärdsel och uppdragsverksamhet - ligger långt efter (**tabell 2**). Industrins förmåga att konkurrera på världsmarknaden är alltså avgörande för Sveriges importförmåga.

Tabell 2. Utrikeshandelsberoendet i olika sektorer i näringslivet

	Exportandel ^a , %		Importandel ^b , %	
	1980	1986	1980	1986
Jordbruk, skogsbruk, fiske	6	8	17	18
Gruvor, tillverkningsindustri	39	47	41	45
Byggnadsindustri	2	1	1	1
Samfärdsel	22	21	11	10
Övriga tjänster	3	3	3	2
därav:				
Uppdragsverksamhet	18	18	18	15

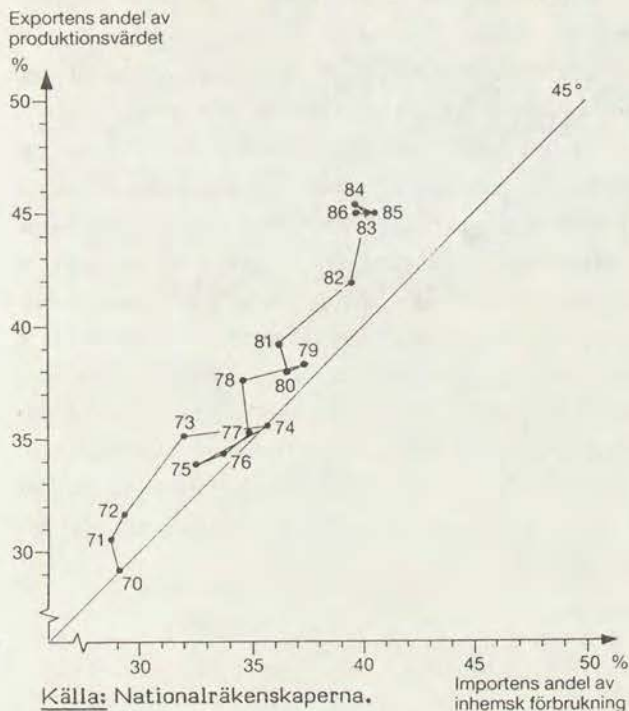
Källa: Nationalräkenskaperna och Tjänstehandelsenkäten.

^aExportandel = Exportens andel av produktionsvärdet (saluvärdet).

^bImportandel = Importens andel av inhemsk användning.

Exportens och importens betydelse för industrin har ökat oavbrutet (**diagram 9**). Det ökade internationella beroendet innebär i princip att resursutnyttjandet i industrin blir effektivare, (under förutsättning att det råder full sysselsättning), vilket är till fördel för den materiella välfärden. Men det innebär samtidigt att industrins utveckling i allt högre grad styrs av förändringar i den internationella konkurrensbilden, som inte kan påverkas från Sverige. Det är också troligt att takten i strukturomvandlingen ökar, varför det blir svårare att upprätthålla full sysselsättning. Kostnaderna i samband med omställningen är priset för den välfärdsökning som handelsutbytet skapar.

Diagram 9. Exportens andel av industriproduktionen respektive importens andel av den inhemska användningen av industriprodukter

Debatten om den svenska industrins internationella konkurrenskraft har i hög grad handlat om kostnadsutvecklingen i Sverige och i omvärlden - enkannerligen utvecklingen av arbetskraftskostnaderna. Industrikrisen på 1970-talet berodde emellertid på en kombination av konjunkturella och strukturella faktorer, som det ur analytisk synpunkt är viktigt att hålla isär. Om lönsamheten i industrin sjunker på grund av att kostnaderna per producerad enhet överlag ökar i snabbare takt än i omvärlden (vid fasta växelkurser), kan en nedskrivning av valutan vara en lämplig åtgärd. Men om lönsamheten i vissa branscher sjunker på grund av en långsiktigt växande obalans mellan utbud och efterfrågan på världsmarknaden, är däremot en devalvering en olämplig åtgärd. I ett sådant läge måste produktionskapaciteten anpassas: skäras ned och/eller ställas om. Det är bara genom en anpassning till förändringar i de inhemska produktionsförutsättningarna och den internationella konkurrensbilden som konkurrenskraften kan stärkas i realekonomisk mening - dvs. så att realinkomsten per capita ökar (en devalvering gör oss fattigare).

Tabell 3 visar hur olika branschers andelar av produktionen och sysselsättningen utvecklats under åren 1970-1986. I tabellen anges också förändringen i produktionsvolym och sysselsättning i absoluta tal med nivån 1970 som bas. För att ge en uppfattning om hur industrins specialiseringsmönster förändrats under samma period redovisas i **tabell 4** en specialiseringskoefficient som är lika med kvoten mellan den inhemska produktionen i en viss bransch och den inhemska förbrukningen av branschens produkter. Om specialiseringskoefficienten är större än ett har Sverige ett exportöverskott för produkterna i fråga. Ett värde mindre än ett innebär ett importöverskott. Branschindelningen är visserligen alltför grov för att medge några verkligt penetrerande slutsatser, eftersom specialiseringen inom varje bransch är betydande, men man kan likväl göra några intressanta iakttagelser. För det första visar tabellen att Sveriges konkurrenskraft absolut sett är starkast inom den råvarubaserade industrin, maskinindustrin och transportmedelsindustrin. Vidare anger tabellen att Sveriges konkurrenskraft förstärkts när det gäller råvarubaserad produktion, kemiska produkter, transportmedel och instrument.

Tabell 3. Översikt över produktion och sysselsättning i industrin 1970, 1980 och 1986

	Produktion			Volym ^b 1986	Medelantal sysselsatta			Syssel- sättn. 1986
	Andel i % ^a				Andel i %			
	1970	1980	1986	1970= 100	1970	1980	1986	1970= 100
Gruvor	3,6	2,2	2,0	73	1,8	1,7	1,5	69
Livsmedelsindustri	10,5	10,3	10,1	98	8,8	8,5	8,7	83
Teknoindustri	5,9	3,4	2,6	57	9,8	5,0	4,1	35
Trävaruindustri	8,1	8,7	5,7	93	8,9	8,5	7,3	68
Massa- och pappersindustri	7,6	7,2	7,8	131	5,8	6,4	6,3	91
Grafisk industri	5,7	6,4	6,7	134	6,2	6,6	8,3	112
Kemisk industri	8,0	9,7	11,4	145	6,7	7,8	8,3	103
Jord- och stenvaruindustri	4,2	3,4	2,8	80	4,1	3,2	2,8	57
Järn- och stålindustri	7,7	5,7	5,4	127	6,5	6,7	5,4	70
Metallvaruindustri	8,9	9,2	8,8	131	9,0	9,1	9,5	88
Maskinindustri	12,0	13,0	13,1	147	12,9	13,1	13,4	87
Transportmedelsindustri								
exkl. varv	7,0	9,2	10,8	246	7,2	9,7	10,5	206
Varv	2,4	1,5	1,5	60	2,9	2,7	1,4	40
Instrumentindustri	0,8	1,2	1,4	171	0,9	1,1	1,7	159
Elektroindustri	6,7	8,3	7,9	194	7,4	8,9	8,9	101
Annan tillverkningsindustri (exkl. samhällsföretag)	0,7	0,6	0,5	88	1,0	0,8	0,7	54
Industrin totalt	100	100	100	123	100	100	100	86

Källa: Nationalräkenskaperna.

^aAv industrins förädlingsvärde i löpande priser.^b1980 års priser.

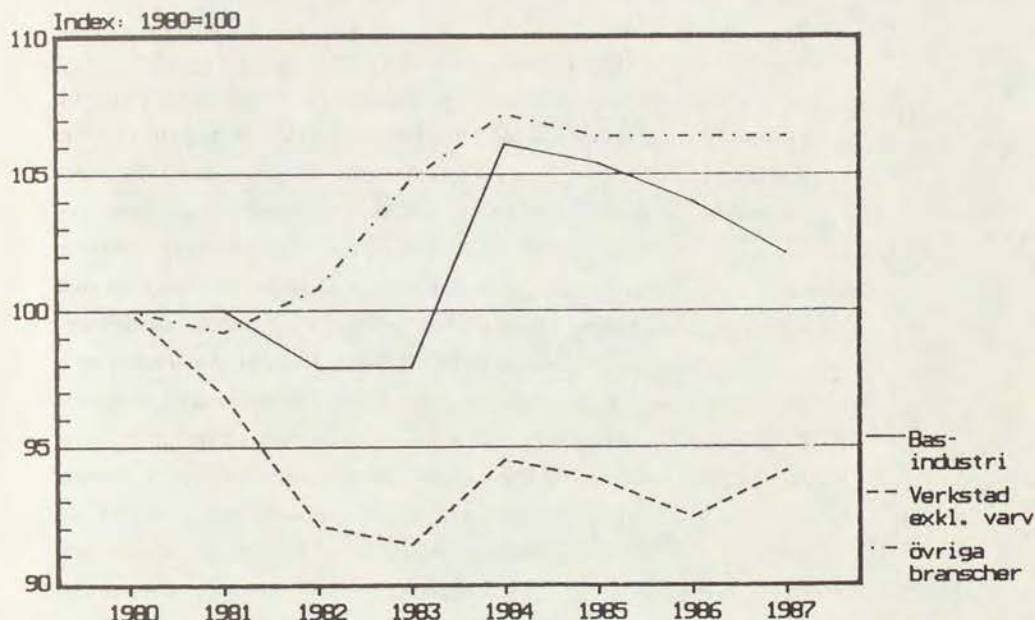
Tabell 4. Specialiseringsmönstret i industrin 1970, 1975, 1980 och 1986

	Specialiseringskoefficient ^a			
	1970	1975	1980	1986
Järnmalmsgruvor	-	3,0	4,8	8,1
Livsmedelsindustri	0,9	0,9	0,9	0,9
Teknoindustri	0,7	0,7	0,6	0,5
Trävaruindustri	1,3	1,3	1,3	1,5
Massa- och pappers- industri	2,4	2,2	2,3	2,6
Grafisk industri	1,0	1,0	1,0	1,0
Kemisk industri	0,7	0,6	0,7	0,8
Jord- och stenvaru- industri	0,9	0,9	0,9	0,9
Järn- och stål- industri	1,0	1,0	1,2	1,2
Metallvaruindustri	-	1,0	1,0	1,0
Maskinindustri	-	1,2	1,2	1,2
Transportmedels- industri exkl. varv	-	1,2	1,3	1,5
Instrumentindustri	-	0,6	0,7	0,8
Elektroindustri	1,0	1,1	1,0	1,0

^aSpecialiseringskoefficient = $\frac{\text{Inhemsk produktion}}{\text{Inhemsk förbrukning}}$

Devalveringarna har gynnat de råvarubaserade branscherna, där skogsindustrin väger tungt, framför verkstadsindustrin (diagram 10). På grund av den höga inhemska förädlingsvärdeandelen i råvarubaserad produktion blir effekten av devalveringarna på lönsamheten stor, vilket skapar incitament till kapacitetsutbyggnader. Verkstadsindustrin däremot är en sammansättningsindustri med en betydande import av insatsvaror. Enligt den senaste input-outputundersökningen (som avser år 1980) var andelen importerade insatsvaror 40 % i verkstadsindustrin och 16 % i trä-, massa- och pappersindustrin. En devalvering leder alltså till relativt kraftiga kostnadsökningar i verkstadsindustrin, varför lönsamhetsförbättringen blir avsevärt lägre än i skogsindustrin. Vidare är incitamenten att bygga ut produktionskapaciteten i Sverige starkare i skogsindustrin, som baserar sin produktion på inhemska råvaror, än i verkstadsindustrin som är obunden av geografiskt lokaliserade resurser och där det kan vara fördelaktigt av marknadsskäl att lägga expansionen i utlandet (mer om detta längre fram). Devalveringar är alltså inget instrument som påskyndar strukturomvandlingen. Den tenderar i stället att konservera en råvarubaserad och arbetskraftsintensiv produktionsstruktur.

Diagram 10. Sveriges justerade marknadsandelar på världsmarknaden, tre olika industrier

Anm: Andelarna har justerats för effekter av den svenska exportens specifika produkt- och marknadsinriktning, varför utvecklingen speglar förändringar i konkurrensläget.

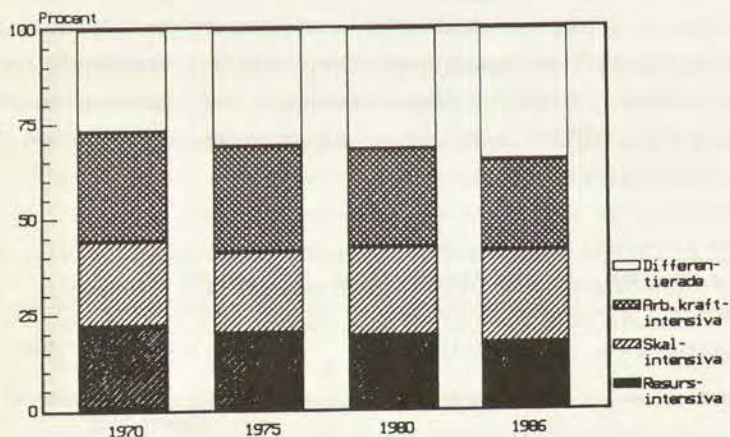
Källa: SINDCOM.

Ett alternativt sätt att illustrera strukturomvandlingen i industrin är att klassificera produktionen med hänsyn till den strategiska konkurrensfaktorn i respektive grupp. Indelningen, som redovisas i nedanstående tablå, följer i stort sett en aktuell strukturstudie utgiven av OECD (OECD, 1987, s. 283).

Typ av produkt	Konkurrensfaktor	Exempel
Resursintensiva	Naturtillgångar	Malm, massa, livsmedel
Skalintensiva	Serielängd	Papper, stål, petroleum- och kolprodukter
Arbetskraftsintensiva	Arbetskraftskostnader	Kläder, skor, kemiska färdigvaror, metallvaror, fartyg
Differentierade	Produktutveckling	Maskiner, bilar, teleprodukter, instrument

Branscher som kan klassificeras som resursintensiva och skalintensiva svarar för drygt 40 % av industriproduktionen. Andelen har bara sjunkit med några procentenheter sedan 1970 (diagram 11). Tillgång till råvaror samt skalekonomi är här de strategiska konkurrensfaktorerna. Produktionen baseras på internationellt känd teknik. Anläggningskapitalets avskrivningstid är lång, varför anläggningarnas åldersstruktur varierar globalt. Producenterna med de modernaste anläggningarna (och därmed de lägsta kostnaderna per producerad enhet) blir i princip prisledare. Inom den malmbaserade industrin har Sverige förlorat den fördel som tillgång till inhemsk råvara innebär. Den svenska stålindustrin tvingades på 1970-talet skära ned och ställa om produktionen på grund av konkurrensen från stålverk i Japan och andra utomeuropeiska länder. Skogsindustrin, som påbörjade sin strukturrationalisering redan på 1960-talet, har däremot utnyttjat fördelen med inhemsk råvara och elektrisk energi till att integrera produktionen av massa och papper och därmed uppnå en konkurrenskraftig tillverkning av olika papperssorter (t.ex. tidningspapper och säckpapper).

Diagram 11. Olika produktgruppers andel av industrins förädlingsvärde

Anm.: Hur olika produkter klassificeras redovisas i appendix 2.

Till de relativt arbetskraftsintensiva branscherna hör bl.a. tekoindustrin och varven, där sysselsättningen dragits ned med mer än hälften sedan början av 1970-talet. Det är exempel på branscher med tillverkning av relativt standardiserade produkter i jämförelsevis korta serier. Eftersom det finns näraliggande substitut på marknaden är priset viktigt som konkurrensmedel. Arbetskraften utgör en betydande del av produktionskostnaderna, varför det i ett land med Sveriges kostnadsläge finns starka incitament att införa arbetskraftsbesparande teknik. Sysselsättningen har följaktligen sjunkit kraftigt i arbetskraftsintensiv produktion. Arbetskraftsintensiva produkter svarar idag för en knapp fjärdedel av industriproduktionen. År 1970 var andelen 30 %.

Differentierade produkter saknar näraliggande substitut. Priset är en viktig, men inte dominerande konkurrensfaktor. Företagen konkurrerar med - och kan ta betalt för - kvalitet i vid bemärkelse. Att utveckla kundanpassade tekniska lösningar eller system av komponenter som kan kombineras på olika sätt är betydelsefulla konkurrensmedel. Vidare spelar service av olika slag (installation, utbildning, dokumentation och underhåll) en viktig roll. Kunskapsinnehållet (såväl tekniskt kunnande som marknadskunnande) är stort, vilket avspeglar sig i en hög FoU-intensitet och teknikerintensitet. Komponenter köps i stor utsträckning från underleverantörer i Sverige och utlandet. I extremfallet har företaget ingen tillverkning alls i egen regi, utan utvecklar tekniska lösningar och samordnar leverantörer av utrustning. Ett exempel är Kockums ubåtsprojekt i Australien där 30 % av kontraktet - huvudsakligen projekteringen - tillfaller Sverige.

Differentierade produkter svarar för en dryg tredjedel av industrins produktion. Andelen har ökat sedan 1970. Här ingår tillverkning av läkemedel, bilar, teleprodukter, etc. Denna sektor svarar för drygt 60 % av industrins FoU och det är endast inom de mest FoU-intensiva delarna (läkemedelsindustrin och bilindustrin) som sysselsättningen ökat sedan mitten av 1970-talet.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de differentierade produkternas andel av industriproduktionen har ökat, vilket främst beror på att tillverkning av bilar (som i Sverige är mycket FoU-intensiv) ingår där. Med en mer förfinad klassificering skulle man dock finna att en del av gruppen differentierade produkter i själva verket är standardiserade. På motsvarande sätt skulle en noggran genomgång av de traditionella branscherna avslöja produkter som är i hög grad differentierade, t.ex. papperskvaliteter som utvecklats för speciella ändamål. En strävan att med olika medel differentiera produkter är något som karaktäriserat hela industrin under de senaste 10-15 åren. Även om alltså gränserna mellan klasserna är flytande så torde ändå helhetsbilden bestå: att Sverige i hög grad fortfarande producerar "traditionella" produkter för vilka skalekonomi och pris är betydelsefulla för konkurrenskraften.

Ett markant drag i strukturomvandlingen är att tjänsternas betydelse för industriproduktionen ökat. Detta är en konsekvens av utvecklingen mot en högre grad av differentiering. En studie av Industrins utredningsinstitut (Eliasson et.al., 1985) visar att tillverkningens andel av produktionskostnaderna i de stora industriföretagen har sjunkit sedan mitten av 1970-talet. År 1982 beräknas tjänster (främst marknadsföring, distribution, administration samt forskning och utveckling) ha svarat för 35 % av produktionskostnaderna. Olika tjänstefunktioner har alltså kommit att spela en allt större roll för företagens konkurrenskraft samtidigt som introduktionen av elektronik, robotar och numeriskt styrda maskiner har medfört att arbetet på verkstadsgolvet i allt högre grad består av övervakning och kvalitetskontroll.

Samtidigt som tjänsternas betydelse för industriföretagen ökat har företagen i viss utsträckning satt dem på bolag. Detta är ett uttryck för en strävan mot professionalism och decentralisering i storföretagen under 1980-talet. Tillväxten i näringar som fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet beror alltså till inte ringa del på att industriföretag överfört t.ex. fastigheter och dataavdelningar på egna bolag. Enligt en studie av Statens industriverk (*Lånad tillväxt i tjänstesektorn*, 1987) försvann på detta sätt 20 000 "industrijobb" åren 1977-1982. Detta motsvarar en fjärdedel av nedgången i industrins sysselsättning och övervägande delen av tillväxten i den privata tjänstesektorn under perioden i fråga.

6 Industrins internationalisering

Internationell handel bygger på att varor och tjänster kan förflyttas lättare mellan länder än produktionsfaktorer (råvarutillgångar, realkapital och arbetskraft). Råvarutillgångar är bundna geografiskt och även arbetskraft är relativt trögrörlig. Men kapitalet rör sig lätt mellan länder med hjälp av direkta investeringar. En internationellt verksam koncern kan alltså fördela olika funktioner (forskning och utveckling, tillverkning, marknadsföring och service) mellan länder och inom företagets ram dra nytta av en internationell arbetsfördelning. Styrning och kontroll av en geografiskt spridd verksamhet har i hög grad underlättats av kommunikationsteknologins utveckling under de senaste 10-20 åren. Till skillnad från ett lands konkurrenskraft är alltså företagets konkurrensförmåga oberoende av geografiskt lokaliserade resurser.

De internationella direktinvesteringarna har under efterkrigstiden ökat i snabbare takt än världshandeln. Internationella koncerner eller multinationella företag som de populärt kallas är dock inte någon ny företeelse. Några svenska företag, t.ex. Telefon AB L M Ericsson och SKF, etablerade sig i utlandet redan under 1900-talets första decennier.

Statistiken över de svenska internationella koncernernas utlandsverksamhet är bristfällig. Enligt direktinvesteringskommittén (DIRK) hade år 1965 ett 80-tal svenska företag tillverkning i utlandet. Dessa företag sysselsatte (inkl anställde i icke tillverkande bolag) sammanlagt ca 170 000 personer utomlands. År 1978 hade antalet företag med produktion i utlandet ökat till 118 och antalet sysselsatta i utländska dotterbolag till 300 000. År 1986 uppskattas sysselsättningen i majoritetsägda dotterbolag utomlands uppgå till 370 000 anställda, vilket motsvarar 40 % av industrisysselsättningen i Sverige. Under 1980-talet har USA, Europa och övriga länder tagit emot vardera en tredjedel av det svenska direktinvesterade kapitalet. Jämfört med 1970-talet innebär detta en kraftig förskjutning till förmån för USA.

Ett företag kan ha olika anledningar att etablera sig utomlands och motiven varierar mellan olika förädlingsled. När det gäller tillverkning kan ett motiv vara förmånliga produktionsvillkor, t.ex. låga löner eller låga skatter. När det t.ex. gäller direktinvesteringar inom konfektions-

industrin i Finland och Portugal är det framför allt de lägre arbetskraftskostnaderna som är motivet. Löneläget förefaller emellertid inte vara den dominerande orsaken till att svenska företag lägger tillverkning utomlands. Importrestriktioner har varit och är fortfarande en viktig orsak till utlandsetableringar, främst i u-länder. Ibland - framför allt när det gäller projektexport, dvs leveranser av kompletta fabriker, kraftverk, telekommunikationer etc. - kräver kunden (som då ofta är en statlig myndighet) att en viss andel av kontraktet ska produceras lokalt. Osäkerhet om Sveriges framtida relationer till EG är av allt att döma det dominerande motivet till att företag under senare år etablerat sig i Gemenskapen (trots att tullarna på industrivaror avskaffats). Allmänt gäller att ju mer produkterna differentieras och anpassas till kundernas önskemål desto större blir fördelarna med tillverkning på kundens marknad. På avlägsna marknader innebär dessutom risker för leveransstörningar en ytterligare fördel med lokal produktion.

När det gäller försäljningsledet kan ett företag i princip välja mellan att sälja direkt till kunden, via fristående importör, via agent eller via eget försäljningsbolag. Allmänt sett gäller att ju mer tekniskt komplicerad och kundanpassad produkt desto större insatser krävs från säljarens sida. Dessutom blir kraven på service och underhåll mer kvalificerade. Givet att försäljningen har en viss volym finns det alltså stora fördelar att etablera försäljningsbolag utomlands för företag som exporterar differentierade produkter. Samtidigt blir det också lättare för företaget att bedöma marknadens utveckling.

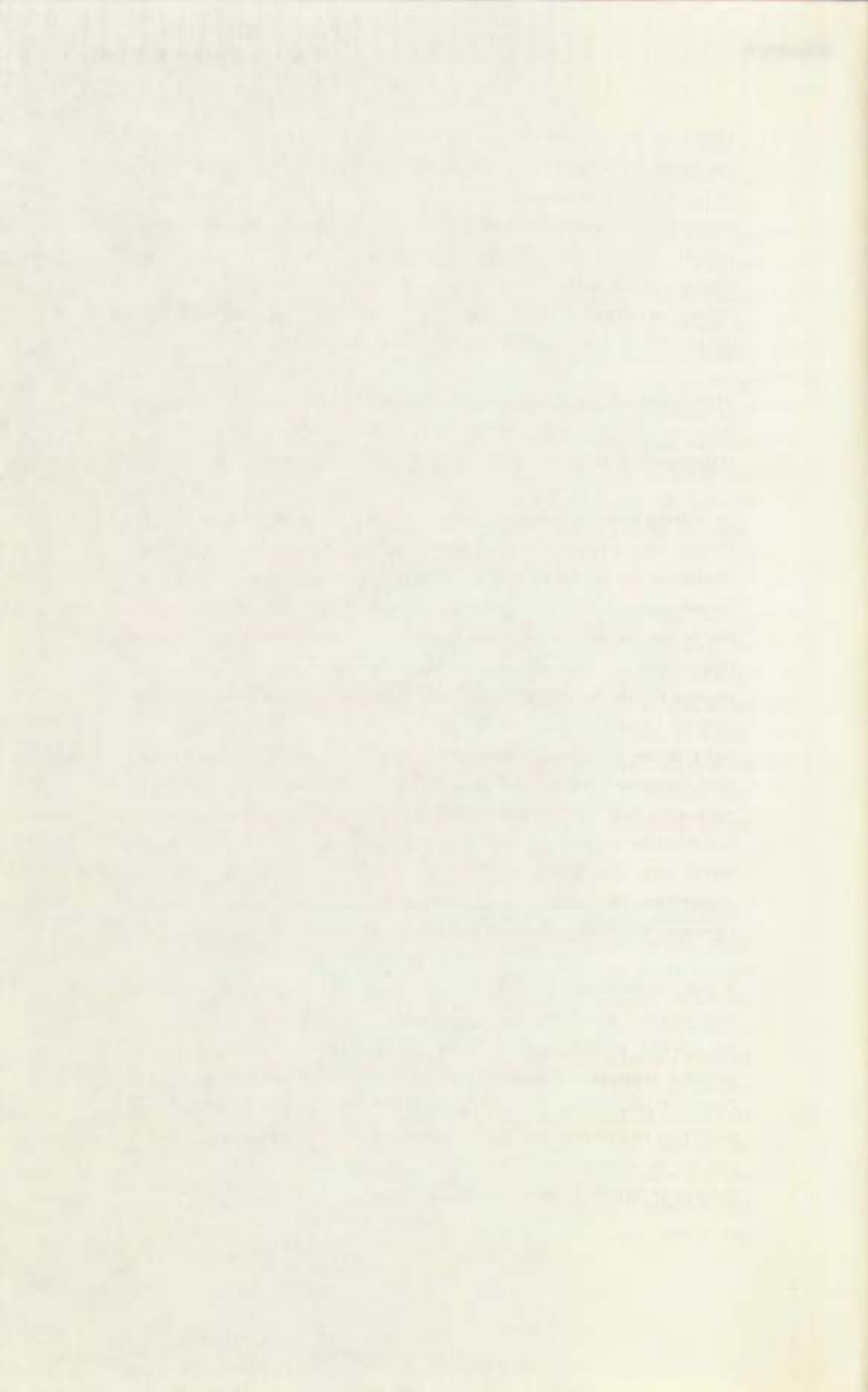
Det är i allmänhet en fördel att lokalisera forskning och utveckling i anslutning till produktionen, i synnerhet produktutveckling som utgör den dominerande delen av FoU-kostnaderna. De svenska storföretagens FoU-verksamhet utomlands var tidigare liten och inriktad på att utveckla lokala varianter av standardprodukter. Studier av FoU-verksamhetens internationalisering visar emellertid att kostnaderna i utlandet för forskning och utveckling under första hälften av 1970-talet ökade i snabbare takt än produktionen i utlandet och i dubbelt så snabb takt som FoU-kostnaderna på hemmaplan. Under andra hälften av 1970-talet ökade FoU-kostnaderna i utlandet i samma takt som utlandsproduktionen och i något långsammare takt än FoU-kostnaderna i Sverige (Multinationella företag: FoU-verksamhet etc., 1980). För

1980-talet är uppgifterna mer ofullständiga, men utflyttningen av FoU har fortsatt. Detta är i stor utsträckning en följd av att svenska företag fått utvecklingsavdelningar "på köpet" vid förvärv av dotterbolag i utlandet. Den kompetens som finns där kan inte överföras till moderbolaget. Vidare sker ofta differentiering av produkter i samverkan med köparen, vilket skapar incitament att flytta FoU utomlands. Ett annat motiv, som närmast gäller forskning, är att lokalisering utomlands gör det lättare att följa utvecklingen vid forskningsfronten.

Ytterligare ett led i internationaliseringen är att företagen flyttar ut delar av sin finansverksamhet till utlandet. Den svenska valuta-regleringen torde vara det dominerande motivet till detta.

De största svenska industrikoncernerna är i realiteten internationella företag, som internt kan lokalisera FoU, tillverkning, finansiering och försäljning till de länder som är fördelaktigast med hänsyn till produktionsekonomiska och marknadsmässiga förhållanden. Rotlösheten torde öka ju mer strukturen förskjuts mot kunskapsintensiv produktion. Industripolitiskt innebär detta att de stora företagen blir allt svårare att påverka för att främja olika politiska mål (t.ex. full sysselsättning och regional balans). Sverige får alltså konkurrera på samma villkor som andra länder om de internationellt rörliga resurserna. Ett internationellt verksamt företag som arbetar i knivskarp konkurrens på världsmarknaden har helt enkelt inte råd att hysa några sentimentala (historiskt betingade) nationalistiska känslor eller acceptera ett socialt ansvar som inte bidrar till svarta siffror i bokslutet. Företagens engagemang för Sverige torde i praktiken vara proportionellt mot det kunskaps- och realkapital som är nedlagt här.

Å andra sidan är det lättare att bedriva selektiv ekonomisk politik om näringslivet - som i Sverige - domineras av ett fåtal stora företag än om ägandet är mer spritt. Kontaktytorna mellan näringslivet och de politiska organen - ytterst regeringen - blir ju färre. För att citera Gunnar Eliasson: "... det vinstorienterade, kapitalistiska företaget är självfallet lika intresserat av de skattepengar som finns i statens budget som av de vinster som kan tjänas in i världshandeln, särskilt om de tidigare är lättare åtkomliga" (Eliasson et.al., 1985, s. 21).

7

Storföretagen

I tabell 5 redovisas några data som beskriver de 20 största exportföretagen i industrin. Dessa företag svarade år 1985 för hälften av exporten av industrivaror, varav de fem största svarade för 30 %. I tabellen kan man jämföra företagens rangordning som exportörer 1965 och 1985. En sådan jämförelse är visserligen problematisk på grund av att populationen förändras över en så lång period, men skillnader i rangordningen mellan de båda åren speglar ändå de strukturförändringar i industrin som beskrivits i föregående avsnitt. De fem största exportföretagen år 1985 tillhörde samtliga verkstadsindustrin. År 1965 fanns bland de fem främsta förutom Volvo (1) och ASEA (5), gruvföretaget LKAB (2), skogsföretaget SCA (3) och stålföretaget Gränges (4). Samtliga dessa råvarubaserade företag har halkat ner på listan av Sveriges största exportörer. Generellt sett har verkstadsföretagen under de senaste 20 åren vandrat uppåt på rankinglistan medan skogsföretagen och stålföretagen har fallit ner.

Utlandsförsäljningens betydelse för de stora industriföretagen har ökat stadigt. I flertalet av de 20 största exportföretagen överstiger idag utlandsfaktureringsens andel av omsättningen 70 %. De mest utlandsberoende företagen är Sandvik, SKF och Alfa-Laval där utlandsmarknadens andel uppgår till ca 90 %.

Parallellt med tillväxten på utlandsmarknaderna har exportens andel av utlandsfaktureringen minskat. Exporten från Sverige svarade år 1965 för hälften av industrins utlandsfakturering. Andelen var i stort sett konstant till mitten av 1970-talet, då den började sjunka. År 1978 beräknas exportens andel av utlandsfaktureringen i industrin ha uppgått till 44 % (Swedenborg, 1982). Enligt en undersökning av SIND avseende de 20 största industriföretagen har inte trenden brutits av devalveringarna åren 1981 och 1982. Exportens andel av utlandsfaktureringen i storföretagen sjönk nämligen mellan år 1980 och 1986 från i genomsnitt 46 % till 40 %. Tendensen var mest utpräglad i Electrolux, Ericsson och Volvo. För Saab-Scania däremot ökade exportandelen (Hagman och Sterndahlen, 1988). Ett räkneexempel visar att om exporten från storföretagen hade ökat i samma takt som utlandsförsäljningen, så skulle hälften av Sveriges marknadsandel förluster sedan mitten av 1970-talet varit återvunna.

Exportens andel av utlandsfaktureringen är högst i de råvarubaserade företagen. Stålindustriföretagen, med undantag för Avesta, har ingen tillverkning utomlands. Även i skogsindustriföretagen är exportens andel av utlandsfaktureringen genomgående hög. De skogsindustriföretag som etablerat sig utomlands har integrerat framåt i pappersbruk för att säkra avsättningen av massa.

Tabell 5. De största exportföretagen i industrin år 1985

	Rangordning		Export (mdr kr)	Utlands fakturerings- andel av omsättn. %	Exportens andel av utlands- fakturer- ingen %	Utlandsan- ställdas andel av sysselsätt- ningen %
	1985	1965				
Volvo	1	1	30	84	41	26
Saab-Scania	2	13	14	65	68	19
Ericsson	3	8	14	80	53	50
ASEA	4	5	11	61	44	38
Electrolux	5	25	8	75	26	66
Stora Kopparberg	6	12	7	71	70	21
SSAB	7	-	6	44	100	4
Sandvik	8	9	5	92	43	57
SCA	9	3	4	65	49	34
Boliden	10	18	4	63	100	5
Nobel Industrier	11	-	4	59	61	16
Papyrus	12	-	4	79	95	5
SKF	13	6	4	91	19	80
Avesta	14	17 ^a	3	74	79	10
IBM Sverige	15	-	3	42	97	2
Modo	16	7	3	73	59	25
Assi	17	14	3	74	73	29
LKAB	18	2	3	77	100	8
Alfa Laval	19	20	3	88	31	66
Södra Skogsägarna	20	-	3	60	100	2

^aJohnson-gruppen (Avesta Jernverk och KMW).

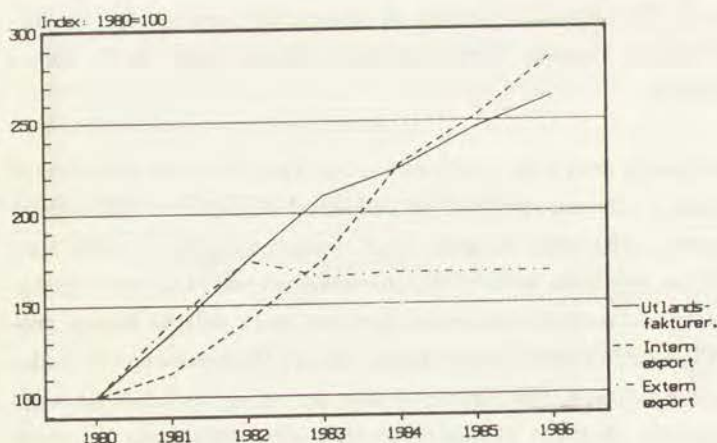
Källa: Veckans affärer nr 18-19 1986.

Bland verkstäderna varierar exportens andel av utlandsfaktureringen i ett stort intervall. I IBM är den nära 100 % och i SKF blott 20 %. Variationer i exportens andel av utlandsfaktureringen har olika orsaker. SKF, som tillverkar relativt standardiserade produkter, har exempelvis koncentrerat produktionen i ett mindre antal fabriker (företrädesvis i Europa) för att uppnå skalekonomi. Electrolux har försökt skapa sig marknadsdominans genom att köpa upp konkurrenter i olika länder. Det

är intressant att notera att Volvo och Saab-Scania skiljer sig markant i fråga om internationaliseringen av produktionen. I Saab-Scania utgör exporten en betydligt större andel av utlandsfaktureringen än i konkurrenten liksom i flertalet verkstadsindustriföretag bland de 20 största exportörerna.

Ett utmärkande drag i de 20 största exportföretagen är att exporten till dotterbolag i utlandet har ökat på bekostnad av exporten till externa kunder under 1980-talet (**diagram 12**). Exporten till kunder utanför koncernerna har stagnerat sedan 1982. Utvecklingen har varit mest utpräglad i verkstadsindustrin. Internexporten kan bestå dels av färdiga produkter till försäljningsbolag utomlands, dels av komponenter till producerande dotterbolag. Hur detta mönster ser ut är ofullständigt känt. Men eftersom ökningen av internexporten inte motsvarats av någon nämnvärd ökning av antalet sysselsatta utomlands är det av allt att döma framför allt leveranserna till försäljningsbolag i utlandet som ökat på bekostnad av försäljningen till agenter. Ökningen av internexporten kan i hög grad hänföras till bilindustrin, vars export till övervägande del går till dotterbolag i utlandet (hela 70 % av bilexporten utgörs av körklara fordon).

Diagram 12. Utlandsfakturering, export och sysselsättning i utlandet i 20 storkoncerner

Källa: SIND:s koncerndatabas, Veckans affärer.

Arm.: Extern- och internexport 1986 är SIND:s uppskattning.

Tröts att internationaliseringen av storföretagens verksamhet har drivits långt, lär processen fortsätta. Det gäller inte minst företag med kunskapsintensiv produktion, för vilka internationaliseringens fördelar är särskilt stora, dels därför att marknaden för avancerade produkter är internationell, dels därför att en utveckling av kompetensen (kunskapskapitalet) kräver ett internationellt kontaktnät (Eliasson, 1988).

Vilken konsekvenser har storföretagens internationalisering för samhällsekonomin? Frågan är svår att besvara. Utredningen om de internationella investeringarnas effekter (DIRK) menar att etablering utomlands av försäljning och tillverkning är nödvändigt för att storföretagen skall kunna behålla och öka sina marknadsandelar. Oavsett om exporten från Sverige ökar, bidrar internationaliseringen till att koncernens totala försäljningsvolym ökar. Denna hypotes bekräftas av några undersökningar av storföretagens världsmarknadsandelar (t.ex. Blomström och Lipsey, 1988), vilka tyder på att storföretagen till skillnad från den svenska exporten bevarade sina marknadsandelar intakta under 1970-talet. DIRK drar emellertid slutsatsen att utlandsinvesteringar i flertalet fall ökat också den inhemska produktionens konkurrenskraft (SOU 1983:17, s. 15). Utlandsverksamheten ökar alltså inte på bekostnad av, utan är ett komplement till produktion och sysselsättning i Sverige.

SAMMANFATTNING

Under de senaste 10-15 åren har de dominerande impulserna till strukturomvandlingen kommit utifrån. Det har i synnerhet gällt industrin, som är den i särklass mest konkurrensutsatta näringen, men under 1980-talet i ökad utsträckning även andra näringsgrenar som transporter, kommunikationer, finanser och försäkringsväsende. Erfarenheterna visar att en god ekonomisk tillväxt förutsätter en smidig anpassning till förändringar i konkurrensförutsättningarna. Försök att motverka "störningar" från omvärlden, antingen det är fråga om konjunktursvängningar eller förändringar i efterfrågemönster och produktionsförutsättningar, leder till svårigheter att upprätthålla intern och extern balans. Givet att Sverige har valt att delta i den internationella arbetsfördelningen innebär varje försök att fördröja strukturomvandlingen stora samhälls-ekonomiska kostnader och orimliga statsfinansiella konsekvenser. Den keynesianska ekonomiska politiken har idag övergivits i snart sagt alla politiska läger. Likväl kvarstår de politiska målen hög och jämn sysselsättning och en rimlig fördelning av välfärden.

Sveriges näringsliv domineras av ett tjugotal stora industrikoncerner, vilka svarar för cirka hälften av Sveriges export. Dessa företags betydelse har ökat genom företagsförvärv. Företagens internationella beroende har ökat på alla plan (produktutveckling, produktion, marknadsföring och finansiering) och de är idag i realiteten internationella företag i vilka den svenska delen av verksamheten (både som andel av faktureringen och produktionen) har minskat över tiden. Verkstadsindustrin har sedan långt tillbaka gått i bräschen för internationaliseringen, men på senare år har även företag inom basindustrierna (särskilt skogsindustrin) följt efter. En vidare utveckling av internationaliseringen torde vara nödvändig för att bibehålla företagets internationella konkurrenskraft och är därmed också nödvändig för att produktionen i Sverige skall överleva på sikt (även om den inte kommer att öka).

Trots en genomgripande strukturomvandling svarar basindustrier och specifikt arbetskraftsintensiv tillverkning för övervägande delen av Sveriges industriproduktion. Detta innebär att Sverige i stor utsträckning måste konkurrera på världsmarknaden med produkter för vilka det främsta konkurrensmedlet är låga styckkostnader per producerad enhet.

Devalveringarna åren 1981 och 1982 har av allt att döma främst gynnat denna typ av produktion. Å andra sidan påpekas i olika sammanhang att Sverige i ökad utsträckning måste differentiera sina produkter och konkurrera med kvalitet och service snarare än pris. Det är en utveckling som är på väg i alla branscher, men som av naturliga skäl slår igenom relativt långsamt. Den högteknologiska tillverkningen är relativt liten och begränsas till branscher som t.ex. läkemedel och teleprodukter.

APPENDIX 1

Utvecklingen i olika näringsgrenar under 1970- och 1980-talen

Råvarutillgångarna - skogen, malmen och vattenkraften - har varit basen för Sveriges industrialisering. Skogen sågades till plank eller förädlades till trävaror, massa och papper. Malmen exporterades eller bearbetades i den inhemska järn- och stålindustrin, som i sin tur var utgångspunkten för den mekaniska verkstadsindustrin och skeppsvarven. Trots att verkstadsindustrins andel av industriproduktionen ökat under efterkrigstiden, utgör de råvarubaserade branscherna (gruvor, järn- och stålindustri samt skogsindustri) i Sverige en betydligt större andel av industrin än i jämförbara länder. Närmare bestämt svarar de nämnda branscherna idag för 20 % av industriproduktionen. År 1970 var andelen 25 %.

Den malmbaserade industrin domineras av stora företag. LKAB - det största gruvföretaget - svarar för över 80 % av den svenska järnmalmsbrytningen. Omkring 90 % av LKAB:s produktion exporteras, huvudsakligen till Västeuropa. Den malm som vidareförädlas i Sverige levereras huvudsakligen till NJA som liksom LKAB ägs av staten. Flera andra stora företag t ex Gränges AB, Stora Kopparberg och Boliden är verk samma inom såväl gruvindustrin som järn- och stålindustrin.

Lönsamheten i de svenska järnmalmsgruvorna har varit ett problem under de senaste 30 åren. Ökat utbud av malm från nya gruvor i Australien, Canada, Sydamerika och Västafrika med avsevärt lägre produktionskostnader än i Sverige har pressat priserna på världsmarknaden. Vidare har sjunkande transportkostnader minskat fördelen för Sverige att ligga nära marknaderna i Västeuropa. Slutligen har fördelen med de fosforrika svenska malmerna minskat genom att billiga och effektiva stålprocesser utvecklats som utnyttjar fosforfattig malm.

Även för den svenska järn- och stålindustrin försämrades konkurrensbilden under 1960-talet. Stålkapaciteten byggdes ut i Japan, Sovjet, Östeuropa och i u-länderna. Samtidigt minskade den specifika stålåt-gången i olika användningar. Produktionen i den svenska stålindustrin, ökade i snabb takt under 1960-talet, men dämpades påtagligt under 1970-talet som en följd av den internationella konjunkturedgången och inte minst på grund av krisen i den internationella varvsindustrin. Trots detta fanns i Sverige planer på att i statlig regi bygga ett stort stålverk i Luleå (Stålverk 80), som skulle försörja de mellansvenska handelsstäl-verken med ämnen. Dessa planer - som var mycket omstridda - skrinlades emellertid när den internationella stålkrisen var ett faktum. Den svenska stålindustrin (i vilken strukturomvandlingen gått i lång-sammare takt än i konkurrentländerna) stod plötsligt inför ett gigan-tiskt omställningsproblem. Detta löstes delvis i statlig regi. De tre största handelsstälverken: NJA, Domnarvet och Oxelösunds Järnverk förenades år 1978 i det statliga Svenskt Stål AB (SSAB). Produktionen av handelsstål koncentrerades till färre enheter för att ta tillvara stor-driftsfördelar och förbättra samordningen, samtidigt som produktionen totalt sett skars ned. Nedskärningarna medförde att de mellansvenska gruvorna förlorade sin marknad. Av de fyra gruvor som idag ännu är i drift ska två läggas ned under de kommande fem åren. Specialstålindu-strin (legerat stål) drabbades inte i lika hög grad av krisen som handelsstälverken. Lönsamheten var likväl otillfredsställande under 1970-talet och även inom specialstålindustrin har en genomgripande strukturrationalisering genomförts. År 1984 koncentrerades produktionen med statligt stöd till två koncerner: Avesta och Sandvik. År 1986 gick SKF Steel AB samman med det finska Ovako Oy Ab.

Skogsindustrin, dvs. sågverken samt massa- och pappersindustrin på-började sin strukturrationalisering redan på 1960-talet. Antalet sågverk minskade mellan 1960 och 1986 från 6 500 till 2 500 samtidigt som pro-duktionskapaciteten (mätt i kubikmeter) fyrfaldigades. Under samma period minskade antalet massafabriker från 127 till 55. Produktionen fördubblades från 5,6 till 10,5 miljoner ton. Även antalet pappersbruk har skurits ned, men inte i samma omfattning. År 1960 fanns 76 bruk med en produktion på 2,3 miljoner ton. År 1986 var antalet nere i 55 med en produktion på 8,3 miljoner ton.

Strukturrationaliseringen inom massa- och pappersindustrin har genomförts under trycket av ökad konkurrens från Nordamerika. Produktions-tekniskt är de flesta pappersbruken idag helt eller delvis integrerade med massafabriker. När det gäller tillverkning av kraftpapper, tidningspapper och journalpapper är så gott som alla bruk helt integrerade (dvs. hela produktionsprocessen från flis till papper är koncentrerad till en och samma anläggning). Fabriker som tillverkar mer specialiserade papperskvaliteter, t.ex. filpapper, kräpat papper och vissa typer av kartong (där det förekommer speciella krav på massakvalitet) är ointegrerade eller kompletterar egen tillverkning av mekanisk med inköpt kemisk massa.

Den svenska massa- och pappersindustrins tillväxt begränsas av tillgången till råvara. Priserna på ved har drivits upp. Lönsamheten i branschen har varierat kraftigt under de senaste 15 åren på grund av dollarkursens fluktuationer.

Trävaruindustrins utveckling är i hög grad knuten till byggkonjunkturen i Sverige och utomlands. Branschen har gått tillbaka sedan mitten av 1970-talet i takt med det inhemska byggandet. Nedgången har främst drabbat trähusfabrikerna, snickerierna och skivindustrin.

Den svenska teknoindustrin har krympt under hela efterkrigstiden på grund av ökad importkonkurrens. Från 1960-talet har konkurrensen från s.k. nyindustrialiserade länder t.ex. Hongkong och Sydkorea ökat, men drygt 60 % av importen av kläder kommer från Europa.

I den kemiska industrin ingår framställning av baskemikalier och kemiska färdigprodukter, plastvaror, gummivaror samt petroleum- och kolprodukter. Produktionen är mycket heterogen. Den omfattar alltifrån framställning av standardiserade baskemikalier till avancerade läkemedel. Konkurrensbetingelserna och tillväxttakten varierar självfallet mellan olika segment. Produktionen i branschen som helhet ökade i nära dubbelt så snabb takt som den totala industriproduktionen under 1960-talet. Därefter har tillväxttakten dämpats, men den ligger likväl över industrigenomsnittet.

Kemisk industri baserad på biprodukter från massatillverkning har gamla traditioner i Sverige. Under 1960-talet byggdes emellertid en kemisk industri upp baserad på råpetroleum för framställning av olika kemiska produkter och basplaster. Sveriges första petrokemikombinat togs i drift i Stenungsund år 1963. När BP:s raffinaderi i Göteborg och Texacos raffinaderi i Brofjorden togs i bruk år 1967 respektive 1975 tredubblades kapaciteten att raffinera råolja i Sverige. Planerna på en ytterligare utbyggnad - Statsraff - förverkligades emellertid inte. Även utomlands byggdes kapaciteten ut och marknaden har sedan mitten av 1970-talet karaktäriserats av utbudsöverskott. Överskottskapacitet föreligger också på marknaderna för baskemikalier. Lösningen för den svenska kemiska industrin har varit att inrikta sig på mer specialiserade segment. De svenska kemiföretagen - Astra, Kema-Nobel, Perstorp och Supra - är små internationellt även om strukturrationaliseringar under senare år har skapat för svenska förhållanden stora företagsenheter.

Plastvaruindustrin ökade i mycket snabb takt under 1960-talet i och med att plaster ersatte andra material såsom stål, keramik, trä etc. inom olika områden. Utvecklingen främjades av ett under 1960-talet och till 1974 sjunkande relativpris på basplaster. Takten i materialsubstitutionen har emellertid nu sjunkit betydligt, vilket också påtagligt dämpat plastindustrins expansion. Gummiindustrin var en av 1970-talets krisbranscher. Det var framför allt de inhemska däckstillverkarna som hade svårt att hävda sig i den internationella konkurrensen.

Den mest framgångsrika branschen i den kemiska industrin är läkemedelsindustrin. Den domineras av två företag - Astra och Pharmacia - och sysselsätter ungefär 9 000 personer i Sverige. Branschen har den högsta forskningsintensiteten i industrin. Kostnader för forskning och utveckling motsvarar ca 25 % av förädlingsvärdet mot ca 6 % i industrin som helhet.

Verkstadsindustrin svarar för ca 45 % av industriproduktionen. Den brukar delas in i metallvaruindustri, maskinindustri, elektroindustri, transportmedelsindustri och instrumentindustri. Verksstäderna är den mest internationaliserade branschen i industrin. Drygt 60 % av produktionen går på export, varav en betydande del levereras till dotterbolag i

utlandet. De stora svenska verkstadskoncernerna har ett nätverk av dotterbolag för försäljning och tillverkning i utlandet. Verkstadsindustrin har under de senaste åren haft en god tillväxt, men takten varierar mellan olika branscher.

Metallvaruindustrins produktion har ökat i långsammare takt än övriga verkstadsbranscher. Övervägande delen av produkterna är insatsvaror, vilka främst levereras till verkstadsindustrin (verktyg m.m.) och byggindustrin (konstruktioner). Branschen är mer hemmamarknadsinriktad än verkstadsindustrin i övrigt. De största företagen är Sandvik (verktyg och bergborrar) och Fagersta (bergborrar).

Maskinindustrin tillverkar maskiner för en mängd användningsområden (varubearbetande maskiner, motorer, turbiner, data- och kontorsmaskiner etc). Utvecklingen och tillverkningen av dessa ofta mycket specialiserade produkter kräver stora resurser och därför en stor marknad. Branschen är följaktligen starkt exportinriktad och domineras av stora företag, såsom Alfa-Laval, (mejeriutrustning), Atlas-Copco (hydraulisk utrustning), Volvo BM (lastmaskiner), KMW (utrustning för massa- och pappersindustri), Electrolux (kylanläggningar), Bofors (krigsmateriel) och SKF (kullager och rullager). Maskinindustrin utgör internationellt sett en mycket stor andel av den svenska industriproduktionen. Närmare bestämt svarade maskiner för ca 20 % av den svenska exporten. Generellt sett har tillverkning av varubearbetande maskiner ökat sin andel av maskinindustrins produktion, medan tillverkning av hushållsapparater och kontorsmaskiner har sjunkit. Datorindustrin är den snabbast växande delbranschen inom maskinindustrin. Den svarar dock blott för halvannan procent av branschens produktion. Datorindustrin, som har mött en kraftigt växande efterfrågan under de senaste 10-15 åren, karaktäriseras av hög teknikerintensitet och stora immateriella investeringar (FoU, marknadsinvesteringar och utbildning) samt en hög grad av internationalisering.

Omkring hälften av elektroindustrins produktion består av teleprodukter. Enbart telefonaktiebolaget L M Ericsson svarar för en tredjedel av branschens produktion. ASEA-BBV dominerar tillverkning av elmotorer, generatorer, elektriska apparater m.m. som utgör ungefär en fjärdedel

av elektroindustrins produktion. Utvecklingen från elektromekanik till elektronik har inneburit en genomgripande strukturförändring i elektroindustrin. Elektroindustrin har starka band med övrig industri - särskilt verkstadsindustri - eftersom dess produkter i allt högre grad används som komponenter i olika produkter. Detta gäller givetvis i synnerhet elektroniska komponenter. Exportmarknaderna har ökat i betydelse för tillverkningen av kraftverksutrustning och telekommunikationsutrustning allteftersom hemmamarknaden stagnerat. Företagen vände sig under 1970-talet bl.a. mot de expanderande marknaderna i de oljeproducerande länderna och även till andra u-länder där utbyggnaden av infrastruktur är ett viktigt led i den ekonomiska utvecklingen.

Transportmedelsindustrin (exklusive varven) är en av de mest expansiva branscherna inom industrin. Det gäller då under de senaste åren främst bilindustrin, som svarar för tre fjärdedelar produktionen. Under 1970-talet var det framför allt exporten av lastbilar och bussar som utvecklades positivt, men 1980-talet är det personbilarna - som på 1970-talet ansågs ha ganska dåliga förutsättningar - som har expanderat starkt. Framgångarna för Saab och Volvo på personbilsmarknaden är ett exempel på ett lyckat val av marknadsnisch. De svenska bilföretagen, som är små internationellt sett, har inriktat sig på de exklusivare modellerna och överlätit de enklare och mindre bilarna i långa serier åt bl.a. japanerna. Bilindustrin har den näst läkemedelsindustrin högsta FoU-andelen i svensk industri. Stora resurser satsas på utveckling av nya modeller där design är minst lika viktigt som tekniska prestanda för framgång på marknaden. FoU-kostnaderna avser främst vidareutveckling av känd teknik. Utvecklingen har inriktats på ökad användning av elektronik (bränsleinsprutning etc.), ökad säkerhet och ökad komfort. De produktionstekniska förändringarna i branschen har varit genomgripande. Ny teknik har gjort det möjligt även för de relativt små svenska bilföretagen att automatisera produktionen och öka produktiviteten och flexibiliteten (datastyrd design och konstruktion, robotsvetsning etc.).

I början av 1970-talet var Sverige världens näst Japan ledande varvsnation med ca 6-8 % av världsmarknaden. När den sjöburna världshandelns tillväxt bröts efter den första oljekrisen år 1974 och efterfrågan på stora tankfartyg - vilka utgjort basen för världens och även

Sveriges varvsindustri - i stort sett upphörde var en internationell varvskris ett faktum. Varvsindustrier hade byggts upp i utvecklingsländer, t.ex. Sydkorea, Kina och Brasilien, vilka med sina moderna anläggningar och låga löner blev övermäktiga konkurrenter vid produktion av standardiserade fartygstyper som tankfartyg, bulklastfartyg etc. År 1977 bildades det statliga Svenska Varv AB som tog över de största skeppsvarven för att avveckla verksamheten i "socialt acceptabla former". Samtliga storvarv är nu nedlagda (vid Kockums i Malmö byggs enbart u-båtar) och Sverige svarar idag för blott 1-2 % av världens produktion av fartyg.

Tjänstenäringarna är inte utsatta för internationell konkurrens i tillnärmelsevis samma grad som industrin. Därmed har deras strukturomvandling huvudsakligen styrts av inhemska faktorer. Men det finns undantag från denna regel. Det gäller framför allt transportsektorn och i synnerhet sjöfarten.

Sjötransporterna har revolutionerats under efterkrigstiden i och med utvecklingen av större fartyg för masstransporter, rationellare lasthantering etc. Nedgången i världshandelns tillväxttakt sedan 1960-talet har emellertid medfört att transportbehovet sjunkit. Vidare har landtransporter och flygfrakt övertagit en del av sjöfartens marknad. Den svenska rederinäringen, som traditionellt svarat för ett betydande exportöverskott, har till följd av denna utveckling sedan 1970-talet varit en bransch i kris. Inom sjöfarten kan realkapitalet (dvs. fartygen) och teknologin lätt överföras till länder med avsevärt lägre arbetskraftskostnader än i Sverige. Fartyg har därför "flaggats ut" ur den svenska handelsflottan, som på tio år minskat från 23 till 2,6 miljoner dödviktston. Under utländsk flagga seglar idag ett sammanlagt tonnage på 5 miljoner ton för svenska redare. Övervägande delen av rederiernas bruttointäkter seglas sålunda numera in med tidsbefraktade utländska fartyg.

När det svenska bostadsbyggandet sjönk under 1970-talet, sökte sig de större byggföretagen utomlands i större utsträckning än tidigare. Till en början var verksamheten inriktad på Sovjet och Östeuropa, men efter oljekrisen 1974 fick man många kontrakt i oljeexporterande länder i

Mellersta Östern och Nordafrika och i andra u-länder. Under 1980-talet har emellertid den internationella entreprenadmärknaden försvagats kraftigt på grund av oljeprisfallet och betalningskriserna i u-länderna. Byggföretagen har drabbats av förluster och idag har bara de två största svenska entreprenörerna - ABV och Skanska - någon utlandsverksamhet av större omfattning. Konsultbranschens utlandsverksamhet är i hög grad knuten till anläggningsprojekt - ofta i samverkan med svenska entreprenörer.

APPENDIX 2

Klassificering av varugrupper

Varugrupp	SNi
<u>Resursintensiva</u>	
Malm	2
Livsmedel, drycker, tobak	31
Sågade och hyvlade trävaror	33111
Massa	34111
Petroleum- och kolprodukter	353, 354
Icke-järnmetaller	372
<u>Skalintensiva</u>	
Papper och pappersvaror	341 ./ 34111
Kemikalier och kemiska färdigvaror exkl. läkemedel	351, 352 ./ 3522
Gummi- och plastvaror	355, 356
Jord- och stenvaror	36
Järn- och stålprodukter	371
<u>Arbetskraftsintensiva</u>	
Teko	32
Trähus, trämöbler m.m.	33 ./ 33111
Grafiska produkter	342
Metallvaror	381
Fartyg	3841
Andra tillverkade produkter	39
<u>Differentierade</u>	
Läkemedel	3522
Maskiner	382
Elektriska produkter	383
Transportmedel exkl. fartyg	384 ./ 3841
Instrument	385

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

1902

LITTERATUR

- Blomström, M & Lipsey, R.E.: "De multinationella företagens konkurrenskraft", i Exportindustrins framtid, SIND 1988:2
- Effekter av 1982 års devalvering, SIND, 1984:2
- Eliasson et.al.: De svenska storföretagen, Stockholm, 1985
- Eliasson, G: Technological Competition and Trade in the Experimentally Organized Economy, IUI Research Report No. 32, 1988
- Hagman, L. & Sterndahlen, C.: "Exportindustrins internationella konkurrenskraft - marknadsandelar och kostnadsläge", i Exportindustrins framtid, SIND 1988:2
- Industriell förnyelse. Basindustri, Högteknologi. Bilaga 19 till LU 1987
- Industriutvecklingen i Sverige. Rapport från statens industriverk 1976, Stockholm 1976
- Industriutvecklingen i Sverige. Statens industriverk. Höstrapport 1979, Stockholm 1979
- Lånad tillväxt i tjänstesektorn? Om företagsombildningar och industri-nära tjänster, SIND 1987:1
- Multinationella företag: FoU-verksamhet, tekniköverföring och företagstillväxt, SIND 1980:4
- Näringspolitiska effekter av internationella investeringar. Betänkande från direktinvesteringskommittén. SOU 1983:17
- Ohlsson, L. och Vinell, L.: Tillväxtens drivkrafter. En studie av industrins framtidsvillkor, Stockholm, 1987
- Produktivitet och bruttovinster 1987. Den tunga industrin efter devalveringarna, SIND Data Utredningsserie, 1987
- Structural Adjustment and Economic Performance, OECD, 1987
- Svensk industri. Industribranschernas utveckling, SOU 1974:11
- Svensk industri och industripolitik, Industridepartementet, 1987 och 1988
- Sveriges industri, Industriförbundet, 1985
- Verkstadsindustrin. Struktur och utveckling, SIND Data Utredningsserie, 1987

KUNGL. BIBL.
1988-2-06
STOCKHOLM

ALLMÄNNA FÖRLAGET

ISBN 91-38-10194-7
ISSN 0375-250X